

sit divinus cultus, quamvis in aliis materiis, in quibus ipsi versantur, aliam honestatem supponant. Est enim attente considerandum, orationem, quæ est materia religionis, habere aliam materiam, in qua ipsa versatur; nam est petitio alicujus rei, et idem est de promissione. Quamvis ergo in ea re, quæ petitur vel promittitur, supponi possit alia honestas, in ipsa tamen oratione vel promissione non necessario supponitur, sed per se primo et immediate ad religionem pertinere potest, ut velle, vel vovere paupertatem, solum ex intentione cultus, et sic de aliis, ut latius in propriis locis declarabitur.

6. *Externi actus, qui sunt propria materia religionis, et quorum significatio provenit ex hominum voluntate cum fundamento.*—In actibus autem exterioribus facilius invenimus hujusmodi materiam, nam sacrificium, genuflexio, et similes, sunt materia valde propria hujus virtutis, quæ per sese ad aliam virtutem non spectat, neque alterius honestatem participat; in ordine vero ad voluntatem religiosam, habet sufficientem honestatem objectivam, ut in ea merito versari possit. Hæc autem honestas fundatur in hoc, quod illi actus sunt proportionati, et secundum rectam rationem accommodati ad cultum Dei significandum. In quo superest advertendum, significationem talis actus ex voluntate, seu institutione divina vel humana provenire, quia non est mere naturalis, ut per se notum est, et late declaravi in 3 tom., disput. 73, de sacrificio in genere, ubi ostendi hanc impositionem in sacrificio proprie dicto debere fieri auctoritate publica, quia cultus et significatio publica sunt. In privato autem cultu, seu adoratione, fieri potest impositio privata voluntate operantis, contraria ratione. Quia vero talis impositio non ita est ad placitum, quin debeat esse prudens, et cum aliquo fundamento in re, ideo in tali materia semper supponitur decentia, et aptitudo ad talem usum et significationem. Hæc autem decentia sumi potest partim ex natura ipsius actionis; oportet enim ut per se sit decens, et modum aliquem subjectionis præ se ferat, ut in genuflexione per se statim apparet: partim ex communi usu, et apprehensione hominum utentium similibus actionibus ad significationem honoris, vel præminentiae; nam, tunc mutata intentione, facile possunt accommodari et elevari ad divinum cultum, si per accidens aliquid non obstat.

CAPUT IX.

QUOMODO RATIO DEBITI PERTINEAT AD FORMALE OBJECTUM RELIGIONIS.

1. *Questionis status aperitur. — Debitum potest esse ex variis titulis.* — Ratio dubitandi esse potest, quia religio non solum reddit Deo cultum debitum, sed etiam non debitum, nam reddit, verbi gratia, cultum per votum, quod mere voluntarium est, et non debitum. Quamquam enim solvere votum, debitum sit, tamen facere non est debitum, cum sit religiosus cultus. Item, oratio non solum est ex religione, quando est debita, sed etiam quando est omnino spontanea; ergo signum est rationem debiti non cadere formaliter in objectum religionis, sed materialiter, seu per accidens, sicut cadere potest in materiam temperantiæ, quæ non minus exercet abstinenciam voluntariam, quam præceptam. Alias distinguere oportebit duplicem religionem: unam, quæ reddat formaliter; aliam, quæ præbeat cultum mere liberaliter; sicut inter homines, circa tribuendas pecunias, alia est virtus, quæ solvendo debitum illas reddit; alia quæ omnino liberaliter donat. Rursus intra rationem debiti plura objecta formalia distingui poterunt, sicut inter homines aliud est debitum gratitudinis, aliud fidelitatis, aliud justitiæ; quæ in formalibus rationibus objectorum adeo distincta sunt, ut virtutes etiam distinguant; ergo eisdem modis distingui poterit debitum respectu Dei, ita ut aliquod esse intelligatur omnino rigorosum ex speciali jure Dei ad talem rem vel actionem; aliud vero ex gratitudine tantum, vel alio simili modo. Hæc autem non censentur formalia in objecto religionis, cum illam non distinguant; ergo nec ipsa ratio debiti pertinet ad formalitatem objecti ejus.

2. *Statuitur, proprium et adæquatum religionis munus esse reddere Deo debitum cultum.* — Nihilominus communis vox omnium est, reddere Deo debitum cultum, esse proprium et adæquatum munus religionis, ut constat ex D. Thoma, in dicta quæst. 81, fere in omnibus articulis. Nam in prima, hæc ratio dicit, appellatam esse religionem, quia alligari debemus Deo, tanquam indeficienti principio. Et in solutione ad 3, hoc munus religionis vocat specialem servitutem ad Deum; constat autem servitutem debitum intrinsece

includere. Et in solutione ad 4, ait specialem rationem honoris et cultus Deo deberi, cui attendit religio. Et artic. 2 ait, ad religionem pertinere, reddere honorem debitum Deo: ubi Cajetanus advertit hunc esse adæquatum actum, seu materiam proximam religionis. Idem repetunt sæpe D. Thomas et Cajetanus in cæteris articulis; Soto, ibidem; Aragonius, et alii, tum ibi, tum etiam supra, quæst. 57, artic. 4. Ergo signum est rationem debiti attendi formaliter in objecto religionis, seu (quod idem est) formaliter intendi ab ipsa met religione, quando munus suum exercet. Ratione ostendi potest, nam munus justitiæ est reddere debitum; religio autem est pars potestativa justitiæ; ergo. Præterea ideo diximus Deum sub ratione primi principii objici religioni, ut in eo spectetur aliqua ratio, ob quam honor ei debeatur; ergo honor et cultus Dei non cadit in religionem, nisi ut ei debitus.

3. *Declaratur magis proposita doctrina.* — Declarari præterea potest in hunc modum, quia homo nihil potest tribuere Deo per modum liberalitatis, quia cum sit servus, et omnia quæ habet, vel operatur servus, sint magis domini quam sua, non potest liberalitatem circa dominum exercere; quidquid ergo facit in obsequium ejus, facit per modum debiti, quia inter donationem, seu officium mere liberale, ac debitum, non est medium. Unde in hoc cernitur magna differentia hominis ad Deum, et hominum inter se; propter quam inter homines, præter virtutes ad alterum, quæ solvunt debita, datur virtus liberalitatis; respectu vero Dei nulla datur virtus quæ in modo operandi, liberalitatem imitetur; tum quia liberalitas proprie dicta, ut respicit alios, videtur respicere utilitatem illorum, et versari in his rebus quæ in eorum dominium transferri, vel in eorum commodum expendi possint; hæc autem respectu Dei locum habere non possunt; tum etiam quia in modo operandi ita se habet liberalitas, ut in usu pecuniæ, vel donatione alicujus rei, non consideret in altero conditionem aliquam, quæ vel minimam rationem debiti personalis inducat ad talem donationem. Nunquam autem homo ita operatur circa Deum, et ideo dicimus, nullam esse virtutem hominis ad Deum, quæ in modo conferendi aliquid liberalitatem intendat. Cum ergo religio sit virtus per quam homo aliquid Deo retribuit, necesse est ut id faciat sub aliqua ratione debiti.

4. *Debitum a D. Thoma, in legale, ac mo-*

rale dividitur. — *Quomodo aliqui respondeant objectionibus.* — Ad solvendas autem difficultates priori loco positas, distingui solet duplex debitum, unum legale, et alterum morale, ex D. Thoma 2. 2, quæst. 80, ubi ait debitum legale esse, ad quod reddendum aliquis lege astringitur; morale vero, quod aliquis debet ex honestate virtutis, in quo dicit esse latitudinem, nam aliquando est tantum hoc debitum, ut sine illius observatione non possit honestas virtutis conservari, aliquando vero tale debitum solum confert ad majorem honestatem. Dicunt ergo aliqui debitum religionis non esse legale, sed morale, quod interdum potest esse necessarium ad honestatem morum, interdum vero solum ad melius esse, et ita satisfieri putant difficultatibus positis, quæ ad summum probant hoc debitum non esse legale. Et confirmari ac declarari amplius potest hæc responsio, quia reddere Deo illud legale debitum, formaliter ac proprie est virtutis obedientiæ; ergo non pertinet ad religionem. Unde etiam quando aliquis audit sacrum in die festo, si opus illud formaliter consideretur solum ut præceptum est, et sub illa ratione fiat, non proprie ex religione, sed ex obedientia fit; e contrario vero, si fiat formaliter ad reddendum Deo cultum illi debitum ratione suæ excellentiæ, est actus religionis. Superest ergo ut, cum dicimus rationem debiti pertinere formaliter ad objectum religionis, intelligendum sit de debito morali, quod per se separabile est a priori, et solet esse fundamentum ejus, ut in aliis etiam præceptis, ac virtutibus videre licet. Sic enim dicunt Theologi moralia præcepta fundari in bonitate debita ipsis rebus vel actionibus, ac subinde quædam opera esse prohibita, quia mala sunt, id est, quia carent bonitate debita; sunt ergo talia opera præcepta propter intrinsecam bonitatem sibi moraliter debitam; sicut colere parentes, ideo præceptum est, quia ex se bonum est, et moraliter debitum parentibus; est ergo morale debitum a legali distinctum, et prius illo; sic ergo potest attendi erga Deum per virtutem religionis.

5. *Obiectio insurgit. — Respondetur juxta aliorum sententiam.* — Dicit vero aliquis: hoc genus debiti moralis commune est omni virtuti, maxime quoad aliquos actus, qui natura sua habent bonitatem tam necessariam homini, ut ex illa sequatur obligatio præcepti, ut notavit Cajetanus infra, quæst. 10, art. 2, ad 1, cum D. Thoma; ibi ergo nihil

in hoc habet speciale religio, ut ei hoc debitum tribuatur tanquam pertinens ad formalitatem sui objecti. Responderi potest, hoc debitum morale spectandum esse juxta exigentiam materiæ in qua virtus versatur. Nam revera omnis virtus aliquo modo versatur circa debitum, quia omnis virtus servat modum, speciem et ordinem, ut ex Augustino sumitur, quem hic D. Thomas, art. 2, citat, et ex ratione boni quam virtus per se respicit; hæc autem includunt aliquam rationem debiti, secundum convenientem proportionem unius rei ad aliam. Sed in hoc est diversitas inter virtutes morales, quæ solum ad operantem, vel ad alterum pertinent. Nam priores solum respiciunt debitum secundum convenientiam talis materiæ ad propriam naturam rationalem; posteriores vero respiciunt debitum secundum jus, vel conditionem alterius personæ rationalis, vel intellectualis, considerata etiam conditione operantis comparatione illius. Et secundum hunc respectum ad alterum intelligitur ratio debiti, quando de his virtutibus loquimur. Variatur autem hoc debitum juxta conditiones, et proportionem personarum, et ideo, quatenus est hominis ad Deum, habet specialem rationem, quam virtus religionis formaliter respicit.

6. *Concluditur debitum religionis esse legale.* — Verumtamen, licet hæc explicatio debiti moralis communis sit, tamen applicatio ejus ad virtutem religionis, et responsio etiam, juxta distinctionem datam, aperte est contra mentem D. Thomæ citato loco. Nam potius ibi distinxerat virtutes, quæ non deficiunt a proprietate justitiæ in ratione debiti, ab illis quæ in hoc patiuntur defectum. Et sub priori membro comprehenderat religionem, et totum illud pertinere dicit ad debitum legale; sub posteriori autem membro complectitur virtutes, quæ solum reddunt debitum morale in ordine ad alterum; debitum ergo religionis, ex sententia D. Thomæ, legale est, non minus quam debitum justitiæ ad homines. Imo ex suo genere majus debitum est, sicut debitum pietatis inter homines legale etiam est, ut ibidem docet D. Thomas, et majus quam sit debitum justitiæ ad homines, ut recte notavit Cajetanus, 2. 2. quæst. 57, artic. 4, et ibi Soto, et alii Doctores. Debitum autem ad Deum majus est quam ad parentes. Non dicitur autem hoc debitum legale, quia per legem constituitur, aut quia formaliter consideretur ut est obligatio legis et obedientiæ, ut in prio-

ri responsione insinuabatur; sed dicitur legale, quia hoc debitum est, quod maxime attendunt leges reipublicæ. Id enim quod hoc modo est debitum, unicuique debetur ex proprio jure invento in ipso; maxime autem interest bono reipublicæ et paci ejus, ut hoc jus illæsum conservetur. Religio ergo hoc modo reddit cultum Deo, jure proprio illi debitum, et ideo debitum ejus non utcumque morale, sed proprium et legale est.

7. *Vera solutio propositæ objectionis, et explicatur quale sit religionis debitum.* — Ut autem difficultati positæ satisfaciamus, advertendum est, quanquam hoc debitum non sit semper tale, ut ex eo nascatur in singulis actibus obligatio præcepti, tale tamen esse, ut per singulos religionis actus possit aliqua ex parte solvi et expleri: idque satis est ut talis virtus possit respicere rationem debiti. Sicut, verbi gratia, qui ex justitia aliquid debet, etiamsi solvat ante tempus pro quo obligatur, vere solvit debitum, et intuitu illius operatur; vel si in communi debeatur aliquid, quod possit in hoc vel illo opere, vel in hac aut illa re præstare, quamvis spontanee hoc vel illud faciat, nihilominus debitum solvit, et intuitu illius operatur. Ita ergo intelligendum est fieri in actibus religionis, quamvis spontanei videantur. Neque inde fit ut materia, vel debitum religionis exhauriri possit, quia huic virtuti peculiare est, ut debitum ejus nunquam possit impleri solutione; tum quia debitum quodammodo infinitum est; tum etiam quia ipsa solutione creseit, nam per eam novum beneficium homini confertur. Quod non ita est in justitia ad hominem, nam per solutionem ejus potest ita finire debitum, ut locum jam non habeat justitiæ exhibitio. Per actus autem religionis nunquam potest homo exhaurire debitum quod ad Deum habet, sive in gratiis agendis, sive in quolibet alio cultu deferendo.

8. *Debitum religionis magis explicatur.* — Aliter etiam potest hoc debitum religionis explicari, ut non tam intelligatur esse in exercitio actus, quam in specificatione illius. Dicitur enim actus debitus quoad exercitium, quando urget obligatio exercendi illum; quæ obligatio non semper conjuncta est cum honestate actus, quia raro sequitur ex illa præcise considerata, sed ex speciali præcepto, vel ex speciali necessitate. Quoad specificationem autem dici potest actus debitus alicui personæ, quando talis persona, ratione suæ excellentiæ, vel alio simili titulo, jure suo

postulat talem actum, qui licet non semper necessarius sit, tamen et aliquando esse potest, et saltem semper est necessarium non operari contra tale debitum.

9. Per hæc igitur sufficienter explicata videtur assertio posita, et solutæ difficultates omnes in principio positæ præter ultimam, quæ in præsentem non potest sufficienter expli-

cari. Postulat enim illa difficultas, an sub hac ratione generali cultus Deo debiti, contineantur variæ rationes debiti, adeo diversæ, ut sufficiant actus morales speciè distinguere, et consequenter an ex his actibus diversi etiam habitus generentur. Utrumque autem horum commodius examinabimus in libris sequentibus.

FINIS LIBRI PRIMI.

INDEX CAPITUM LIBRI SECUNDI

DE ACTIBUS RELIGIONIS IN GENERALI.

CAP. I. <i>De interioribus actibus proxime a religione elicitis.</i>	CAP. III. <i>An cultus externus a religione imperetur.</i>
CAP. II. <i>De actibus externis religionis.</i>	CAP. IV. <i>Habeatne religio actus proprios speciè inter se diversos.</i>

LIBER SECUNDUS.

DE ACTIBUS RELIGIONIS

IN GENERALI.

De his actibus nihil in communi disseruit D. Thomas in d. q. 81; sed statim in q. 82, incipit agere de actibus hujus virtutis in particulari. Nobis autem, ad majus doctrinæ complementum, majoremque claritatem, necessarium visum est pauca de his actibus generatim præmittere; sic enim postea in singulis brevior et facillior erit doctrina, meliusque ipsius virtutis essentia et unitas explicari poterit. Nam religio habitus operativus est, unde a suis actibus speciem sumit, sicut cæteræ virtutes et potentiæ. Breviter igitur præ oculis ponemus hujus virtutis actus, secundum generales rationes eorum; singulo-

rum vero considerationem secundum proprias rationes eorum postea suis locis trademus.

CAPUT I.

DE INTERIORIBUS ACTIBUS PROXIME A RELIGIONE ELICITIS.

1. Duplices esse solent virtutum moralium actus, interni, et scilicet, externi. Quoniam vero hæc voces varias habent significationes, ut supra attigi, in præsentem, per internos actus solum intelligimus eos, qui proxime ac per se fiunt, vel fieri possunt ab ipso habitu, pro-